

LISA 1

VALGA MAAKONNA LÄHTEOLUKORRA ANALÜÜS

1. Asend ja administratiivpiirid

Valga maakond asub Eesti lõunaosas. Valgamaa ajalooliste sidemete ja maastikulise omapära poolest on maakond osa Lõuna-Eesti regioonist koos Põlva, Võru, Viljandi, Tartu ja Jõgeva maakonnaga. Maakonna unikaalseks konkurentsieeliseks on pikk riigipiir Läti Vabariigiga. Kaksiklinn Valga-Valka on väga hea näide Euroopa Liidu piiriülesest koostööst. Muutes piiriülese suhtlemise lihtsamaks on võimalik oluliselt parandada piirialade elanike teenuste kättesaadavust ja heaolu, laiendada ettevõtjate võimalusi majanduskasvuks ning riikide ühtekuuluvuse edendamiseks. Kuigi Liivimaad ei ole enam kui 100 aastat, on Valgamaa sidemed Läti suunal jätkuvalt olulised piirkonna konkurentsivõime kasvatamisel. Maakonnakeskusest Valgast on Riiga 157 km, Tartusse 86 km ja Tallinnasse 267 km. Maakonda läbib tihe teedevõrk. Samuti on kasutada raudteeühendus Tartu, Riia ja Võru suunal. Riia on Valgamaa jaoks oluline õhuvärv.

Maakonna kogupindala on 1919 km², ulatus põhja-lõuna suunas 65 kilomeetrit ja ida-lääne suunas 59 kilomeetrit. Keskmine rahvastikutihedus maakonnas on 15 inimest ruutkilomeetrit.

Valga maakonda kuuluvad kolm kohalikku omavalitsust: Otepää vald, Tõrva vald ja Valga vald (joonis 1).

Joonis 1. Valgamaa asend ja naabrus

2017. aasta sügisel toimunud haldusterritoriaalse korralduse muutmise käigus Valga maakonna territoorium vähenes. Haldusreformi administratiivpiiride muutuste järgselt ei kuulu Valga maakonda endine Palupera vald, mis ühines Elva vallaga, välja arvatud Lutike, Makita, Miti, Neeruti, Nõuni, Päidla ja Räbi külade territooriumid, mis liideti Otepää valla koosseisu. Lisaks arvati Valga maakonnast välja Puka valla Aakre, Palamuste, Pedaste, Purtsi, Pühaste ja Rebaste külade territooriumid, mis liideti Elva vallaga Tartu maakonnas. Maakonnakeskuse rolli täidab Valga linn kui Valga valla ja maakonna keskne teenuskeskus, kus asuvad riigigümnaasium, kutsehariduskeskus, haigla, keskraamatukogu, kultuurikeskus, pangakontorid ja võistlusstaadion. Täpsema pildi olulisemate avalike teenuste paiknemisest Valgamaal annab **joonis 2**.

Terve maakond																							
Jrk nr	Teenus	Maakondlik keskus	Piirkondlik keskus		Kohalik keskus							Lähikeskus											
		V a l g a	O t e p ä ä	T ö r v a	A l a	H a r g l a	H u m m u l i	L ü l l e m ä e	P u k a	S a n g a s t e	T s i r g u l i i n a	K a a g j ä r v e	K e e n i	K o i k k ü l a	L a a t r e	L i n n a	N õ u n i	R i i d a j a	S i h v a	Õ r u			
1	Lasteaed (+ lastehoid)	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
2	Algkool	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x		x			x			
3	Põhikool	x	x	x	x	x	x	x	x			x						x					
4	Gümnaasium	x	x	x																			
5	Kutsekool	x																					
6	Teenuskeskus	x	x	x		x	x	x	x	x	x					x	x			x			
7	Noortekeskus	x	x	x		x	x	x	x	x	x		x		x		x			x			
8	Huvikool	x	x	x					x														
9	Kultuurimaja	x	x	x	x	x		x										x					
10	Seltsimaja/rahvamaja						x		x	x	x					x				x			
11	Raamatukogu	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			
12	Spordisaal	x	x	x	x			x	x		x		x		x		x		x				
13	Ujula	x	x																				
14	Välisportiväljak/ staadion	x	x	x		x	x	x	x		x		x		x	x		x	x	x			
15	Kauplus (esmatarbekaubad)	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x		x			
16	Postkontor või -punkt	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x						x		x			
17	Haigla	x																					
18	Tervishoiukeskus			x	x																		
19	Perearst	x	x	x		x	x		x	x													
20	Apteek	x	x	x					x	x	x				x								
21	Hooldekandeaustus eakatele	x	x	x			x	x		x													
22	Päevakeskus eakatele	x	x	x	x				x						x					x			
23	Kiirabiijaam (brigaadi asukoht)	x	x	x																			
24	Piirkonnapolitsei	x	x	x																			
25	Päästekomando	x	x	x					x	x													
26	Pangakontor	x		x																			
27	Sularaha automaat või postipank	x	x	x																			
28	Autokütuse müügikoht	x	x	x						x						x							
29	Turismiinfokeskus	x	x	x																			
30	Avalik saun/ pesemisvõimalus	x							x	x						x				x			
31	Kaugtöökoht								x														
32	Avalik internetipunkt	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			

Joonis 2. Teenuste kättesaadavus Valga maakonnas

Valgamaa tasakaalustatud arengu huvides on maakonna arengut otstarbekas käsitleda kolme tugeva hästi sidustatud keskuse - Valga, Tõrva ja Otepää – ja nende tagamaa tiheda koostööna. See hõlmab maakonnakeskuse (Valga), piirkondlike keskuste (Tõrva ja Otepää), kohalike keskuste (Ala, Hummuli, Hargla, Lüllemäe, Tsirguliina, Sangaste, Puka) ja lähikeskuste (Koikküla, Kaagjärve, Laatre, Öru, Keeni, Sihva, Nõuni, Linna, Riidaja) funktsionaalset sidusust. Oluline on kujundada kolme valla koostööl põhinev mitmekihiline valitsemis- ja ruumimudel, mis lähtub teenuste lähimuse ja mastaabisäätu põhimõtetest, mille kohaselt osa kohalike ülesannete täitmisest delegeritakse kas kogukondlikule või maakondlikule tasandile. Vallakeskused saaksid sellisel juhul keskenduda enam strateegilistele valdkondade arendamisele ning kohtadel inimeste igapäevasele teenimisele, sh kodanikuühiskonda kaasvalt. Kuigi üha enam elanikke on seotud Tartu kui Lõuna-Eesti regionaalse keskusega (vähemal määral Elvaga), seda nii töö-, hariduse kui vaba aja teenuste tarbimise kaudu, on oluline keskustest väljapool säilitada traditsiooniline hajaasustus. Selle juures tuleb arvestada ka tõmbekeskuste, ennekõike Riia ja Valmiera, arengutega Läti Vabariigis. Tulenevalt Valga linna paiknemisest maakonna servas, Tõrva ja Otepää vähesest koostööhuvist Valga suunal ning väljaspool maakonda asuvate

keskuslinnade mõjukuse kasvust, seisab Valgamaa ees oluline ülesanne vältida maakonna edasist killustumist. Valga positsioon elanikkonna teenindajana jääb nõrgemaks. Olukorra teeb keerulisemaks asjaolu, et Tõrva vald on osa kultuuriajaloolisest Mulgimaast, Otepää käsitleb arengut pigem Vana-Tartumaa koosseisu kuuluvana ning Valga vallast on suur osa Vana-Võrumaast ja maakonnakeskus Valga moodustab koos Valkaga multikultuurse kaksiklinna. Erinevate piirkondlike identiteetide tugev eristumine maakonnas on üks peamisi väljakutseid kohalike omavalitsuste koostööga edasilükkumisel. Oluline on mitmekultuurilisus pöörata maakonna arengut rikastavaks, et ei toimuks piirkondade konkureerimine omavahel ressursside ja tähelepanu pärast. Selleks on oluline saavutada ühistegevus nii rohujuuretasandi kui ka kohalike ja maakondlike koostöövõrgustike tegevuse vahel, et tegevused toetaksid teineteist. Valgamaa arengu huvides on avatus ideedele ja aktiivsetele inimestele, kes soovivad panustada kodupiirkonna ja seeläbi maakonna arengusse.

2. Rahvastik ja selle areng

Rahvastikuregistri andmetel seisuga 01.01.2018 elas Valga maakonnas kokku 28 669 inimest. Rahvaarvult on Valgamaa 15 maakonna hulgas 12. kohal ja pindalalt 14. kohal. Eestlaste osakaal Valgamaal on 81,6%, teistest rahvusest inimesi elab maakonnas 18,4%.

Valga vallas elas seisuga 01.01.2018 kokku 16 645 inimest, nendest Valga linnas 11 783 inimest (70,8%). Tõrva vallas elas kokku 6270 inimest, nendest Tõrva linnas 2714 inimest (43,3%), Otepää vallas 6495 inimest, nendest Otepää vallasiseses linnas 2197 (33,12%). Ülevaatlik pilt rahvastikust ja olulistest sotsiaal-majanduslikest näitajatest valdade lõikes on esitatud tabelis 1.

Tabel 1. Valgamaa valdade rahvastikku iseloomustavad näitajad

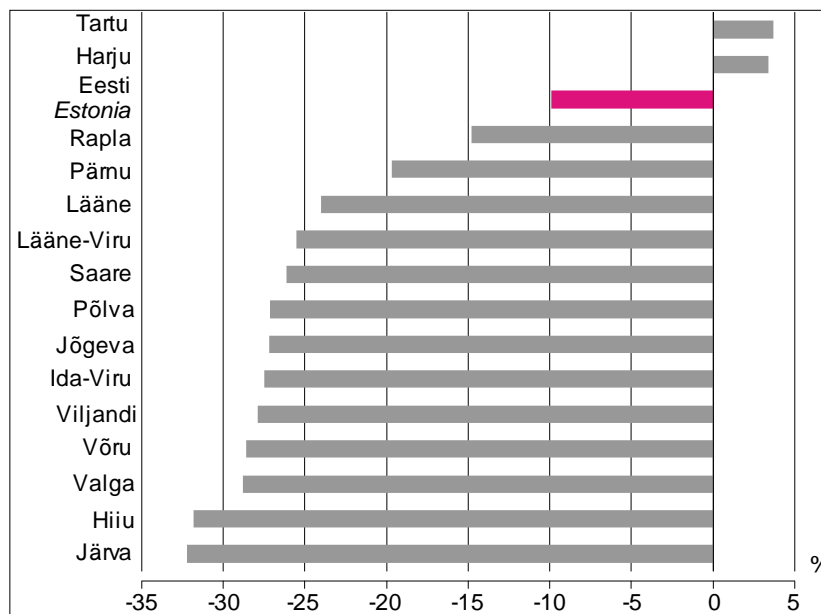
	Pindala km ²	Rahva arv 2018	Rahva- arvu muutus 2017- 2018 (%)	Elus- sünnid 2017	Surmad 2017	Ülalpeeta- vate määr ¹ 2018	Demo- graafiline töö- survein- deks ² 2018	Registree- ritud töötuid 2017	Palgatööt- aja kuu keskmine brutotulu 2017
Valga maakond	1919	28669	-1,39	240	450	58,5	0,70	1 029	968,66
Valga vald	750	15 989	-0,99	114	240	59,2	0,70	712	922,71
Tõrva vald	649	6185	0,81	72	96	59,4	0,66	170	1 011,07
Otepää vald	520	6495	-1,6	54	114	55,8	0,73	147	1 028,61

2017. aastal oli Valgamaal naiste keskmine eeldatav eluiga sünnil 81,8 aastat ja meestel 72,3 aastat. Rahvastikuproгноos näitab elanikkonna kahenemist Valgamaal ligi 30% kuni aastani 2040 (joonis 3).

¹ Ülalpeetavate määr on mittetööealiste (0–14-aastased ja üle 65-aastased) elanike arv 100 tööealise (15–64-aastased) elaniku kohta.

² Demograafiline töötururindeks on eelseisval kümnendil tööturule sisenevate noorte (5–14-aastased) ja sealt vanuse tõttu väljalangevate inimeste (55–64-aastased) suhe. Kui indeks on ühest suurem, siseneb järgmisel kümnendil tööturule rohkem inimesi, kui sealt vanaduse tõttu potentsiaalselt välja langeb.

Joonis 3. Rahvaarvu muutuse prognoos maakonna järgi, 2012–2040

Allikas: Statistikaamet

Elanike arv Valgamaal jätkab kahanemist suhteliselt kiirenevas tempos. Võrreldes teiste Kagu-Eesti maakondadega on kahanemine mõnevõrra olulisem just Valgamaal. Rahvastiku arvu vähenemisega kaasneb elanikkonna vananemine. Peamisteks põhjusteks on noorte haridus- ja tööränne, kuid ka madal sündimus. Samas ei ole rahvastikuarengu suundumused paikkondlikult ühesuunalised. Prognoosi kohaselt võib eeldada suhteliselt stabiilsemat olukorda ning tagasihoidlikumat langust Tõrva ja Otepää valdades võrrelduna Valga vallaga. Keskustest väljapoole jäävates piirkondades on areng pigem ääremaastumise suunas. Seega on Valgamaal oluline mõtestada areng rahvastiku kahanemist arvestades, samal ajal aktiivselt tegeleda rändepöördega, mille sisuks on noorte tagasirände stimuleerimine ja elanike arvu stabiliseerimine. Tuleb arvestada, et tööealiste elanike väljaränne vähendab maksutululu, suurendab vanadussõltuvust ja ülalpeetavate määra maakonnas. Koos elanike arvuga kahaneb jätkuvalt ka õpilaste arv, mis survestab maakonna haridusasutuste võrgu senist toimimist. Tulenevalt naiste ja meeste eluea suurest erinevusest vanuse kasvades üksi elavate inimeste arv ja abivajadus toimetulekuks ning vaimset tervist toetavate teenuste järele kasvab. Kuna rahvastik maakonnas väheneb, siis on oluline kasutada maksimaalselt olemasolevaid taristuid, leida rakendus kasutusest väljalangenud hoonetele, tugevdada kohalikke keskuseid töökohtade ja teenuste pakkujatena ning väärtustada hajusaid asustumustreid maapiirkondades. Oluline on tagada head transpordiühendused ning pakkuda paindlikke ja kogukonnapõhiseid lahendusi teenuste tarbimiseks, et säilitada maapiirkonnad võimalikult atraktiivse aastaringse elukohana.

3. Üld- ja huviharidus, noorsootöö

2017/2018 õppeaastal on Valgamaal 17 haridusasutust: 2 algkooli, 10 põhikooli, 4 keskkooli, 1 riigigümnaasium (Valga), lisaks 1 eraomandis olev kool (Otepää Audentese Spordikool). Valga Gümnaasium tegutseb riigikoolina, milles on ainult gümnaasiumiklassid. Põhihariduse valdkonnas tegutseb ka üks hariduslike erivajadustega lastele mõeldud kool Valga vallasiseses linnas.

Põhihariduse ja üldkeskhariduse lõpetajad 2016/2017 õppeaastal üldhariduse statsionaarses õppes

Maakond	Põhikooli riiklik õppekava	Põhikooli riiklik lihtsustatud, toimetuleku ja hooldusõppe õppekava	Kokku põhiharidus	Gümnaasiumi riiklik õppekava, rahvusvaheline IB õppekava
Valga maakond	282	12	294	124

allikas: EHS 10.11.2017

Võrreldes 2016/2017 aastate andmeid, siis on maakonnas suletud 2 kooli, s.h. 1 algkool ja 1 põhikool. Õpilaste arv on langustrendis- kui 2016/2017 oli õppijaid kokku 3047, siis 2017/2018 õppeaastal 2935.

Valgamaa Kutseõppekeskus on maakonna ainus õppeasutus, mis pakub kutseõpet nii põhiõppes kui ka täienduskoolituses. Maakonna koolivõrgu arengukavades on kirjeldatud koostöövajadused kutseõppekeskusega sotsiaalhoolduse, infotehnoloogia, põhikooli tööõpetuse tundide läbiviimise ja täiend- ning ümberõppe läbiviimise valdkondades, samuti uue energiasäästliku ehitustehnoloogia rakendamisel. Valgamaa Kutseõppekeskuses on edaspidi võimalik välja arendada rakenduskõrghariduse erialad, mis annavad nii koolile kui ka Valga linnale juurde atraktiivsust tuues siia rohkem noori, kes hiljem oleksid valmis oma tuleviku siduma Valgamaaga. Perspektiivikad erialad kõrghariduse tasemele väljaarendamiseks on logistika ja energiasäästliku ehituse eriala ja IT valdkonna eriala. Eesmärgiks, et Valgamaa Kutseõppekeskuses on vähemalt kolmel erialal loodud võimalus omandada rakenduskõrgharidust. Lisaks arendada välja Hõbemajanduse kompetentsikeskus.

2019. aastal jõustuvad karjääriteenuste reformi muudatused, millega karjäärinõustamise teenuste osutamine jätkub alates 1. jaanuarist 2019 Eesti Töötukassa Karjäärikeskuse all. INNOVE Rajaleidja keskustes jätkatakse endises mahus õppenõustamisteenuste osutamisega.

Valgamaa Noorsootöökeskus Tankla on 27. aprillil 2010. aastal Taageperas Valgamaal maakonna aktiivsete noorsootöö eestvedajate poolt loodud ühendus.

Tankla eesmärgiks on läbi noorsootöökeskuse arendada ja toetada maakonna noorsootöövõrgustiku erinevaid osapooli ja nende tegevusi, tagamaks maakonna noorte ja noorsootöötajate huvide esindatus Tõrva, Valga ja Otepää vallas. MTÜ Tankla tegevusteks on: Noorteleht Tankla koostamine, väljaandmine, Tankla TV, mini Tankla, Vabatahtliku Passi väljaandmine, Õpilasmaleva käivitamine, Valgamaa Noorte Suvekooli organiseerimine ja läbiviimine, projektide kirjutamine ning nendes osalemine. Koolituskeskuses noorsootöö alaste koolituste läbiviimine.

Valgamaa noorte ettevõtlikkuse suurendamiseks korraldatakse 2015. aastat noorte ettevõtluskonkursi "Nupp nokib". Konkursi käigus teevad noored läbi ettevõtte elutsükli: mõtlevad välja toote/teenuse, asutavad mini- või õpilasfirma, valmistavad tooted, müüvad tooteid, teevad tootearendust, raamatupidamist ning õppeaasta lõpus likvideerivad firma. Konkursi info jagamiseks ja turundamiseks on Facebookis leht "Nupp nokib". 2018/2019 hooaja konkursil osaleb 140 õpilast, 13 koolist. Konkursi raames toimub 7 koolitust, mis toetavad äriidee genereerimist ja elluviimist. Õpilased turundavad oma tooteid 5 laadal. Maakonnas on 35 mini- ja õpilasfirma juhendajat, neist aktiivsed

30%. Valgamaa oli esimene maakond, kus juhendajateks asusid noorsootöötajad. Konkursi tulemusena on Valgamaa noored ettevõtlikumad ja tööturul konkurentsivõimelisemad, kuna neis on kujundatud ettevõtlik hoiak ja nad on saanud piisava ettevalmistuse koolis. Maakonna üldhariduskoolid lähenevad süsteemselt õpilaste ettevõtlikkuse arendamisele ning mini- ja õpilasfirmade juhendajad on omavahel võrgustunud.

4. Sotsiaalne kaitse, tervishoid ja turvalisus

Demograafilised prognoosid näitavad 65+ eas inimeste osakaalu pidevat tõusu ja sellest tulenevalt on tarvis üha enam pöörata tähelepanu hoolekande ja väerika vananemise teemale ning tervishoiu teenuste tagamisele. Teenuste kättesaadavuse huvides on vajalik arendada koduteenuseid ja võtta kasutusele mobiilseid teenuse osutamise vorme. Samaaegselt tuleb lahendada personali ja rahaliste vahendite nappusega seotud teemasid.

Valgamaal on 10 hoolekandeesutust ligi 800 teenuse kohaga. Valga haiglal on ka piiriülene kompetents Läti suunal. Hooldekodukohad on pea 100% täidetud ja nende osas on pidev järjekord.

Hooldushaigla kohti seisuga 01.01.2019 on Valga maakonnas Otepää Tervisekeskus haigekassa lepingu järgi ca 8, Valga haiglas 27. Mujal Valga maakonnas õendusabi (hooldushaigla) hetkel ei pakuta. Vajadus oleks, et kõigis kolmes tõmbekeskuses seda teenust hakatakse pakkuma (Valga, Otepää, Tõrva). Suurenenud on vajadus õendusabi ja ka õenduskodu teenuse järele. Õenduskodu on uus teenus, mis vajab täiendavat rahastamist. Õenduskodu oleks mõeldud igapäevaelus kõrvalabi ja pikaajast ööpäevaringset mõõdukas mahus õendusabi vajavale stabiilses seisundis multimorbiidsele patsiendile. See tähendab igapäevast õendussekumist ja/või 24 tundi õendusjälgimist koos intervallhooldusega.

Valgamaa Kutseõppekeskus pakub kogu valdkonda haaravat õpet (hooldus, toitlustus, puhastus) ja see on praegu ainus eriala, kus kõik õppijad samas valdkonnas ka tööd saavad. Nii hooldekodukohtade kui nendes tööd saavate inimeste arv on selgelt kasvutrendis. Probleemiks on valdkonnas madalad palgad.

Valgamaal on head eeldused saada hoolekandesektori arengu eestvedajaks Eestis. See tähendab mitte ainult hooldekodusid vaid ka koduhoolduse ja -õenduse valdkonna ja õenduskodu arendamist kaasaegseks kompleksteenuseks. Kompetentsi koondamiseks ja teenuste osutamiseks on vajalik suurendada valdade vahelist koostööd ning saada riigilt toetust.

Üldarstiabi on kättesaadav seitsmes paikkonnas (Puka, Otepää, Hummuli, Tsirguliina, Sangaste, Laatre ja Hargla), kuid seda vaid teatud nädalapäevadel. Väga suur osa perearsti praksistest töötab linnades: Valga linnas seitse ning Tõrva ja Otepää linnas kummaski kolm. Eriarstiteenus on kättesaadav Valgas, Tõrvas ja Otepääl.

Valgamaal tegutseb 13 apteeki, millest neli paikneb Valga linnas ning kaks nii Tõrva kui Otepää linnas. Apteegiteenus on kättesaadav Hargla külas, Laatre alevikus, Tsirguliina alevikus ja Puka alevikus.

Valgamaa elukeskkond on turvaline ja tervislik. Tegemist on looduskauni rohelise maakonnaga, kus puuduvad olulisi keskkonnanariske põhjustavad ettevõtted. Kuritegevuse tase on madal. Sotsiaalprobleemid lähtuvad pigem elanikkonna vaesusest ja sellega kaasnevast elulaadist, mille osaks on alkoholism, mittetervislik toitumine ja vähene terviseteadlikkus. Suured arenguvajadused on varase märkamise, ennetustöö ja asjakohase sotsiaalabi kiires tagamises abivajajale.

Sotsiaaltranspordi võimalusi tuleks arendada vajaduspõhiselt ja koostöös kõigi kohalike omavalitsuste ning ühistranspordikeskusega.

5. Keskkond ja tehniline taristu

Looduslikud tingimused.

Valga maakonna pinnamood on mitmekesine. Maakonna lääneosa jääb Sakala kõrgustiku kaguossa. Selles on valitsev ürgorgudest liigestatud lainjas moreentasandik siin-seal kerkivate kuplite ning seljakutega. Põhja pool annavad maastikule ilme põhja-lõuna suunalised väikevoored ning madalamatel niiskematel aladel puisniidud ja metsad. Lõuna pool, Hummuli ja Taagepera ümbruses, leidub ka kuplistikke.

Maakonna keskosa hõlmab põhja-lõuna suunaline Väike-Emajõe orund ning selle jätkuks olev Valga nõgu, kus valitseb suuremalt osalt lainjas moreenmaastik, läbitud madalatest lamm- või moldorgudest. Valga nõo keskosas esineb laialdane soostunud Korva luht. Reljeefi vahelduvaim ja kõrgeim osa maakonnast on Otepää ümbruses. Kõrgeimad tipud on Kuutsemägi (217 m), Meegaste mägi (214 m), Harimägi (212 m). Otepää ümbruses on valitsev väga vahelduv künklik moreenmaastik rohkete järvedega. Suurim ja kauneim on Pühajärv.

Valga nõost kagus kerkib lääne-ida suunalise vöötmena Karula kuplistik. Eriti vahelduva reljeefiga on kuplistiku idaosa. Lääne suunas pinnavormid madalduvad künnisteks, mis jätkuvad ka Läti Vabariigi piires. Karula ümbrus on rikas järvedest. Tuntuim neist on Karula Pikkjärv kuplistiku põhjaserval. Maakonna lõunaossa jääb Hargla nõgu – kõrgustike vaheline tasane ala, kus metsade keskel kerkib kohati üksikuid moreenkupleid ja kühme.

Omapärase kauni loodusega on Koiva ja Mustjõe orud ning Aheru järve ümbrus.

Maakonna aluspõhja moodustavad devoni liivakivid, mis on suhteliselt suure poorsusega, vilgurikkad ja nõrgalt tsementeerunud. Valgamaal on järvi kokku üle 200, neli järve on veepeegli pindalalt suuremad kui 100 ha ja ülejäänutest enamuse moodustavad veesilmad pindalaga alla 10 ha. Jõgedest väärivad pikimatena märkimist Koiva, Õhne, Väike-Emajõgi ja Mustjõgi.

Laevatavateks veekogudeks maakonnas on Võrtsjärv ja Väike-Emajõgi Võrtsjärvest kuni Jõgeveste sillani. Maakonna veekogusid kasutatakse eelkõige puhke-eesmärkidel - suplemine, paadisõit, veesport, hobikalandus. Maakonna supelrannad asuvad Pühajärve, Pedeli paisjärve, Vanamõisa ja Riiska järvede ääres. Traditsioonilised supelkohad on määratud üldplaneeringutega.

Kliima.

Maakonna kliimat mõjutab lõunapoolne asukoht ning pinnasereljeef ja seetõttu on nii talvised kui ka suvised temperatuurid erinevad Eesti keskmisest, olles talvel madalamad ja suvel kõrgemad. Tänu sellele on Otepää piirkond tuntud kui talvepealinn ja ainuke turismi sihtkoht Eestis, kus kaks turismi kõrghooaega – suvine ja talvine.

Maavarad.

Maakonnas leiduvad maavarad on: savi, ehitusliiv, ehituskruus, sapropeel, rauaooker ning põhjavesi. Mineraalsetest maavaradest kaevandatakse ehituskruusa ja turvast. Maakonnas on 29 liiva- ja kruusakarjääri, 4 turbaraba.

Vesi. Valgamaa joogiveeallikaks on põhjavesi. Pinnavett kasutatakse vaid kunstlume valmistamiseks Otepää vallas Tehvandi Spordikeskuses, Väikesel Munamäel, Kuutsemäel ja Otepää linnamäe orus.

Veekasutusest tulenev reostuskoormus on vähenenud viimase paarikümne aasta jooksul kõigi peamiste reostuskoormuse näitajate lõikes.

Metsandus.

Maakonna metsamaa pindala on ligikaudu 108 800 ha ning metsasus 53,2%. Riigimetsi majandab Riigimetsa Majandamise Keskus läbi Valgamaa metskonna. Metskonna üldpindala on 53 010 ha ja metsamaa moodustab sellest 89%.

Jahindus.

Valgamaa jahimaade pindala on ca 180 370 ha, mis on jaotatud viie jahindusorganisatsiooni vahel. Suurim nendest on Valga Jahi- ja Kalameeste Ühistu 153 498 ha jahimaadega, mis on jaotatud 14 rendijahipiirkonnaks kokku 26 jahiseltsiga. Ühistusse on koondunud üle 600 jahimehe. Ülejäänud neli jahindusorganisatsiooni - OÜ AET ja KO, OÜ Tünder, Koorküla Jahimeeste Selts ning mittetulundusühing Küti Mets - asuvad maakonna äärealadel ning hõlmavad igaüks ühte rendijahipiirkonda. Tõrva vallas Rullis asub Valga Jahi- ja Kalameeste Ühistule kuuluv kõigile nõuetele vastav poolkinnine jahilasketiir, kus jahimehed saavad harjutada ja sooritada laskeinstruktori juuresolekul suuruluki laskekatseid. Siin peetakse ka jahilaskevõistlusi.

Kalandus.

Maakonnas on kokku 128 avalikult kasutatavat järve ning 21 paisjärve. Suuremad järvestikud asuvad Otepää, Päidla ja Koorküla ümbruses. Populaarsemateks kalaveekogudeks on maakonna elanike hulgas Väike Emajõgi, Aheru järv, Pühajärv ja Koorküla Valgjärv. Tähtsaimaks vooluveekoguks on Väike Emajõgi, kus koeb suurem osa hiljem Võrtsjärve siirduvast kohast ning ka mitmetest teistest kalaliikidest.

Kirjanduse andmetel on Valgamaal leitud 42 kalaliiki 12st sugukonnast. Tähtsamad kalaliigid on koha, angerjas, haug ja latikas. Esineb ka kaitsealuseid liike, nagu harjus ja tõugjas. Mitmetes jõgedes esineb jõeforell. Koiva jõe vesikonda kuuluvatesse vooluvetesse tulevad võrdlemisi harva kudema ka lõhed. Valgamaa vähiveekogud on Aheru, Udsu, Pülme, Vidrike, Voki ja Nõuni järved ning Koorküla Valgjärv.

Looduskaitse kontekstis (seisuga 31.12.2017) on Valga maakonnas kaitstavat territooriumi 20,90 % protsenti maakonna pindalast, selle suhtarvu poolest oleme Kagu-Eesti maakondadest esimesel kohal (Võrumaal 15,9 %, Põlvamaal 8,2 %) ning Eesti keskmisest kõrgemal positsioonil (Eesti keskmine on 18,8%). Analüüs põhineb Looduskaitsealade alusel kaitse alla võetud objektidel summeerituna: kaitsealad, hoiualad, kohaliku omavalitsuse objektid, püsielupaigad ja üksikobjektid (koos piiranguvõõndiga). Arvestades turismi kui majandusharu osatähtsust maakonnas, siis kaitstava territooriumi suurus võib osutada mõnikord ka ettevõtlust takistavaks faktoriks. Teisalt aitab kaitstav territoorium säilitada turismi kui kasutaja seisukohast olulisi loodusväärtusi, mis sageli on puhkeotstarbel kasutuses.

Valga maakonnas on osaliselt 1 rahvuspark, 5 looduskaitseala, 4 maastikukaitseala või loodusparki, 40 kaitsealust park, puistut või arboretumi (maastikukaitseala eritüübid), kokku 50 kaitseala. Võrdluseks: Eestis kokku 914 kaitseala.

Valga maakonnas on suurimad **maastikukaitsealad** *Otepää looduspark* (reguleerib: Otepää looduspargi, Otepää hoiuala ja Otepää loodusala kaitsekorralduskava 2017-2026) ja *Karula Pikkjärve maastikukaitseala* (Karula Pikkjärve maastikukaitseala kaitsekorralduskava 2013-2022). Maastikukaitsealad on Keskkonnaameti haldusalas ja neis tegutsevad ka looduskeskused. Kokku on Keskkonnaametil üle Eesti 9 looduskeskust, kus on mitmekesised võimalused keskkonnahariduslike ürituste ja õppeprogrammide läbiviimiseks.

Jäätmed.

Valgamaa omavalitsused (haldusreformi eelsed: Tõrva ja Valga linnad ning Helme, Hummuli, Karula, Otepää, Palupera, Puka, Põdrala, Sangaste, Taheva, Tõlliste ja Öru vallad) on kinnitanud **ühise jäätmekava arendamiseks jäätmehooldust Valga maakonnas aastani 2025**, järgides sealhulgas keskkonnasäästlikku jäätmekäitlust, jäätmetekke vähendamist, optimaalset sorteerimist, jäätmete taaskasutust ning keskkonnateadlikkust. Valgamaa ühine jäätmekava on koostatud lähtudes „Riigi jäätmekavast 2014-2020“ ning kehtivatest jäätmemajandust reguleerivatest õigusaktidest.

Jäätmekava ei hõlma jäätmeid, mis ei kuulu jäätmeseaduse kohaselt jäätmeseaduse reguleerimisalasse või on reguleeritud teiste seaduste ja määrustega.

Lisaks toimub aktiivses koostöös olemasolevate jäätmejaamade haldamine ja kasutamine. Valga valla ja Otepää valla jäätmejaama opereerib Eesti Keskkonnateenused AS ja Helme ühisjäätmejaama haldab OÜ Helme Teenus.

Kohalikel omavalitsustel on jäätmehoolduse korraldamisel ja õigusaktidega pandud kohustuste täitmisel võimalik tugineda peamiselt ainult oma eelarvelistele vahenditele või taotleda toetust Keskkonnainvesteeringute Keskusest.

Keskkonnasõbralike tehnoloogiate kasutuselevõtt maakonnas on soositud. Üha enam kasutatakse alternatiivenergiaallikaid nii tootmisettevõtetes kui ka kodumajapidamistes.

Liikumiskeskond. Maapiirkondades on keskuste ja nende tagamaa vaheliste ühenduste tagamisel määrava tähtsusega erinevad liikumisvõimalused, eelkõige **ühistransport**. Maakonna sisesed tõmbekeskused (Otepää, Tõrva, Valga) on ühendatud maakonnaliinidega. Ühendus Tartuga toimub vähemalt 4 korda päevas bussiga ja 4 korda päevas rongiga. Maakonnas tegutseb Valgamaa Ühistranspordikeskus, mis korraldab kolme omavalitsuse ühistranspordivõrgu toimimist, mis alates juulist 2018 on kõigile kasutajaile tasuta.

Ühistranspordi kasutajate arv kasvab 5 % aastas (2017 kasutas avalikke maakonnaliine 421 316 reisijat; Tartu-Valga –Tartu liinil oli rongi kasutajaid ca 174 000), tasuta ühistransport tõstab maakonnaliinide kasutajaid veelgi.

Väljapoole maakonda on tugevad otseühendused olemas Tartu (Elva, Rõngu) suunas, nõrgemad Võru ja Pärnu suunas. Riigisiseste kaugliinidega on Valga, Tõrva ja Otepää linnast olemas ühendused teiste maakondade keskustega ning väiksemate keskustega.

Olulist täiendust bussiliiklusele pakub **raudteetransport**. Lisaks väiksematele linnadele-asulatele on olemas või arendamisel mugavad ja kiired otseühendused nii Tallinna kui Riiaga ja seda tuleb pidada üheks Valgamaa arengueelduseks. Siiani on transpordist ja infrastruktuurist tulenevaid võimalusi ettevõtluse ja majanduse arendamisel ebapiisavalt kasutatud. Valga linna koonduvad viis Eesti ja Läti riikliku tähtsusega maanteed ning Valgamaad läbib *Via Hanseatica* transpordikoridor. Valga linn moodustab Eestit, Lätit ja Venemaad ühendava raudteesõlme, pakkudes raudteeühendust nii Riia, Tartu-Tallinna kui Võru-Petseri suunal. Valga kui multimodaalse transiidi- ja logistikakeskuse potentsiaali realiseerimiseks on vajalik luua tihe koostöö kaupade ja teenuste eksportijate ja importijatega ning kaubavoogude liigutajatega globaalses mastaabis. Olulisel kohal on strateegiliste sidemete sõlmimine sadamate operaatorfirmadega näiteks konteinervedude arendamiseks ja kaubagruppide väljasõelumiseks, millele ollakse huvitatud Valgas lisaväärtuse andmisest. Eesti regionaalarengu strateegia 2014-2020 järgi on logistika/laomajandus üheks võimalikuks Valgamaa spetsialiseerumisvaldkonnaks.

Eesti 2030+ järgi oleks perspektiivseks kiiruseks Tartu-Valga suunal 160 km/h ja Valga-Koidula suunal 120 km/h. Reisijateveo taastamine Valga-Koidula suunal aitab oluliselt kaasa toimepiirkondade omavahelisele seostamisele nii maakonnasiseselt kui – väliselt. Oluline on siduda liiklus raudteel teiste transpordiliikidega (bussidel põhinev ühistransport, autoliiklus, kergliiklus), selleks vastava taristu rajamine (peatused, pargi-ja-reisi parklad, jalgrattaparklad, ühendusteel).

6. Majandusareng ja tööjõuturg

Valga maakonna majandussektoris toimib Lõuna-Eesti kontekstis küllaltki tugev sekundaar- ja primaarsektori traditsioon, vähem töökohti pakub tertsiaarsektor. Oluline koht on kaubandusel, töötleva tööstusel ja ehitusel, samuti turismil. Ettevõtluskeskkond on Lõuna-Eestile omaselt väikeettevõtlusel põhinev. Kõige rohkem ettevõtteid tegutseb põllumajanduse ja metsamajanduse valdkonnas. Samas tuleb arvestada, et näiteks põllumajandussektoris on maakasutuselt ülekaalus suurtootjad. Valgamaa majandus toimib suuresti odaval tööjõul (allhanked, väljaspool Eestit tegutsevate ettevõtete tootmisüksused jmt)³. Ekspordi osakaal maakonna majanduses on madal. Keskendumine kohalikule, vähese ostujõuga turule, pärsib kohaliku turu kasvuvõimalusi. Globaalsetest trendidest tulenevalt toimub maakonnakeskuse ja väikelinnade madal- ja kesktehnoloogilise tööstusbaasi ümberkujunemise või muude valdkondade arvelt osakaalu vähenemise vajadust, kuid võrd Eesti ei ole selles valdkonnas enam konkurentsivõimeline rahvusvahelises mastaabis. Hetkel suhteliselt tugeva tööstussfääriga Valgamaal võib see pikas perspektiivis kaasa tuua töökohtade arvu järsu vähenemise. Ettevõtjate hinnangul on ka vajadus uute ettevõtlus- ja tootmisalade järele väga madal. Valgamaa majanduselu jätkusuutlikkuse tagajana nähakse mitmekesisust, senisest suuremat ekspordi osakaalu, orienteeritust senisest märksa enam keskkonnasõbralikkusele ning olemasolevaid loodusväärtusi esile tõstvatele harudele: puhkemajandusele, loome- ja hõbemajandusele ning taastuvenergeetikale. Puhke- ja turismimajandusega tegelemise peamisteks piirkondadeks on Via Hanseatica teemaplaneeringuga määratud puhkepiirkonnad: Otepää intensiivse puhkuse piirkond, Tõrva-Helme kultuurilis-ajalooline piirkond ning Karula-Taheva loodusturismi piirkond. Väärtuslikke maastikke, külastusobjekte, majutusettevõtteid ja puhkemajanduslikku tegevust jagub ka mujal maakonnas. **Perspektiivis võiks Valgamaa majandus olla teadmispõhisem ning senist majandustegevust täiendada loome-, hõbe- ja biomajanduse ning taastuvenergeetikaga.** Võimaluste realiseerimiseks on ülioluline koostöövõimekus, tarneahelate ning võrgustike loomine. Valga maakonna ees seisavad väljakutsed, kuidas suurendada tootmise tõusu väärtusahelas ja seeläbi pakkuda elanikele paremaid sissetulekuid.

Valgamaa elanike sissetulekud on Eestis järjepidevalt ühed madalamad. 2017. aastal oli keskmine brutopalk Valgamaal 969 eurot, Eesti keskmine 1155 eurot. Samas on viimastel aastatel valgamaalaste palgakasv olnud Eesti keskmisest kiirem, mis viitab asjaolule, et suur hulk siinseid elanikke töötab väljaspool oma maakonda. Valgamaal on Eesti kõige kõrgem tööpuudus. Töötute arv Valga maakonnas on püsinud 2018. aastal stabiilsena, oles 1100 inimese piirimail. Valdadest on suurim töötus Valga vallas, mis moodustab töötute üldarvust Valgamaal ligi 70%. Vabasid töökohti oli Töötukassa andmetel septembris 2018 veidi üle 100.

Olulisel kohal on piiriülene tööjõu liikumine. Peamiselt teevad piiriüleseid töötajaid lihttööd metalli-, õmblus-, puidu- ja toiduainetööstuse valdkonnas, kus on võimalus ka kohapealseks väljaõppeks. Peamiselt on Valga linna elanikud otsinud tööd teisest riigist tööpuuduse tõttu, kuigi võimaluse korral töötaksid nad siiski koduriigis. Eestlaste piiriülese töötamise eeliseks on enamasti nende läti keele oskus, mille tõttu on neil suuremad võimalused tööturul. Võrreldes Valga ja Valka piiriüleseid töötajaid, siis võib öelda, et eestlased töötavad piiriüleselt pigem kõrgematel ning tasuvamatel töökohtadel, kuid piiriüleseid töötajaid on eestlaste seas palju vähem kui lätlaste seas. Ettevõtjatel on võimalik enda tegevuse soodustamiseks kasutada erinevusi Eesti ja Läti seadusandluses ja hinna- tasemetes (nt Läti ettevõtjal võib olla lihtsam asutada ettevõtte Eestis; samas Eesti ettevõtjal võib olla odavam hankida toorainet Lätist). Asukoha tõttu on ettevõtetel rohkem piiriüleseid tehinguid, mis võimaldab suuremal määral kasutada käibemaksu 0% määra ja mille tulemusel on ettevõtete rahavood stabiilsemad.

³ http://www.valgaleader.ee/images/pildid/Valgamaa_Partnerluskogu_strateegia_2015_2020_23.09.2016.pdf VALGA MAAKONNAPLANEERING 2030+

Mõlema linna tööturgude integreerimise ja piiriülese toetamise eesmärgil antakse alates 2017. aastast välja informatiivset ajalehte „Töö Valgas-Valkas“, kus on kajastatud Valga-Valka piirkonna uudised, tööhõive- ja tööturualased teated ning muu informatsioon, mis puudutab vabasid töökohti.

Maalises asustuses ja väiksemates keskustes on oluline soodustada jätkuvalt väikeettevõtluse arengut ja väiksemahulist tootmist, sh maakonna äärealadel, et seeläbi tagada elanikele kohapealsete töökohtade olemasolu.

Ka tööhõive määr on Valgamaal üks riigis madalamaid, 2017. aastal 58,1%. Valgamaa elanike rahulolu- ja ettevõtlusalased uuringud⁴ näitavad sügavat lõhet tööturul. Valgamaa elanikud on rahulolematud maakonnas pakutavate töövõimalustega ja teisalt ettevõtjad on rahulolematud kvalifitseeritud tööjõu kättesaadavusega. Madal töötasu ja mittehoivatus on olulised vaesusriskid, mis mõjutavad omakorda inimeste sidusust ühiskonnaga ja suurendavad terviseriske. Suhtelises vaesuses elavate inimeste osatähtsus Valgamaal on 32,2% ja 2011. aastaga võrreldes on nende osakaal kasvanud 6,4 protsendipunkti. Eriti kurb on asjaolu, et Valgamaal elas suhtelises vaesuses 2016. aasta andmetel 39,1% lastest, absoluutses vaesuses 3,5% lastest.

Valgamaa paljude piirkondade kinnisvaraturu hinnad väga madalad, mistõttu ei piisa olemasolevast kinnisvara väärtusest laenu taotlemisel tagatiseks. Näiteks on Valga äripindade ruutmeetrihindade vahe Tallinnaga ja Tartuga ligi 8-kordne, Viljandiga 2,5-kordne ja Võruga 2-kordne. Valgamaa ettevõtjatel on väga raske pankadele tõestada ettevõtete usaldusväärsust ning jätkusuulikkust. Selle tulemusena on ettevõtjate ja tööandjate võimalused investeringute tegemisel piiratud, mistõttu kohalikel tööandjatel pole võimalik ettevõtteid arendada ega piirkonda töökohti luua.

Valga maakonda iseloomustab suhteliselt madal ettevõtlusaktiivsus. Ettevõtete arvult 1000 tööealise elaniku kohta jäävad maha vaid 2 maakonda – Järvamaa ja Ida-Virumaa.

Napib ettevõtjavõimekusega inimesi. Oluline osa maakonna elanikest on madala haridustasemega, terviseprobleemidega ja suure vaesusriskiga. Nende inimeste panuse suurendamine maakonna inimvarasse, tõrjutuse vähendamine ning kaasamine tööturule ja/või mittetulundussektori tegevustesse kohaliku omavalitsuse, riigi ja kodanikuühenduste koostöös on maakonna arengu jaoks võtmetähtsusega.

Noorte ettevõtlusaktiivsuse tõstmiseks on Valgamaa Arenguagentuuri poolt käivitatud programm NUPP NOKIB, mille raames viiakse läbi noortele ettevõtluskonkurse ja koolitusi.

Valgamaa majandus on traditsiooniliselt tööstuslik. Domineerivad puidu-, mööbli- ja toiduainete-tööstused ning ehitusettevõtted. Olulisemad sektorid ja ettevõtted (2015 andmed):

- puidu-, mööblitööstus - suurimad eksportivad tööstusharud (müügitulu 85 mln eurot, sh eksport 53 mln eurot, tööandjaks 1174 töötajale)
- hoonete ehitus
- toiduainetetööstus
- taime- ja loomakasvatus

⁴ aastatel 2006, 2008, 2010, 2012 ning ettevõtlusuuringud 2007. ja 2011. ja 2014.

Tegevusalad, mille kohta deklareeriti tööandjate poolt töötajatele kogusummas kõige enam väljamakseid ning samas olid ka suuremad tööandjad piirkonnas:

1. Avalik haldus ja riigikaitse;
2. Puidu- ja mööblitööstus

Valgamaa ettevõtete müügitulu 2015. aastal oli 401 mln eurot, ärikasum 32 miljonit eurot. Eksport moodustab müügitulust 30%, so 142 milj eur aastas. Eksportivaid ettevõtteid on 174. Keskmine brutokuupalk 889 € (Eestis 1182€).

2015. aastal said Valgamaal keskmiselt 10 851 inimest mediaanpalka 704 eurot kuus

Töötuse määr 8,2%, töötute arv 940.

7. Kodanikuühiskond

Kodanikuühiskonna pilt Valgamaal on üsna kirju - sija kuuluvad nii külaseltsid, spordiklubid, kultuuri- ja haridusühingud, looduskaitsejad, mitmesugused klubilised tegevused kui ka ametiühingud ja teised esindusorganisatsioonid, sotsiaalteenuste pakkujad, vabatahtlikud päästjad ja kogudused. Valgamaal tegutseb üle 750 mittetulundusühenduste ja sihtasutuste registrisse kantud organisatsiooni.

Lisaks tegutsevad kodanikuühiskonnas aktiivselt seltsingud, mis on vabatahtlikkuse alusel ja eesmärgipäraselt toimetavad huvigrupid ja tegutsemiseks on sõlmitud suulised või kirjalikud kokkulepped.

Üksikisikud ilma organisatsioonilise kuuluvusega saavad ühiskonda panustada vabatahtliku tööna mõne organisatsiooni juures aidates heakorratalgutel, sündmuste korraldamisel või muul sobival moel.

Noorte (vanuses 12-26) vabatahtlikusse töösse panustamisest ülevaate saamiseks on Valgamaa Noorsootöökeskuse Tankla ja partnerorganisatsioonide poolt loodud "Vabatahtliku Pass". Passi saab jäädvustada olulise töökogemusena kõik vabatahtlikus korras tehtud tegemised ja nende raames omandatud oskused ja teadmised (nt mõne organisatsiooni töös osalemine, mõne sündmuse korraldamisel kaasa aitamine, mõne projekti algatamine, läbi viimine, selle meeskonnas osalemine jne). Hiljem on passi kantud info noorele abiks oma CV koostamisel.

Valga vald ja Otepää vald on MTÜ Valga Partnerluskoogu liikmed, Tõrva vald aga MTÜ Mulgimaa Arenduskoda liige. Mõlemad katuseorganisatsioonid on valdade omavalitsusi, mittetulundusühinguid ja ettevõtjaid koondavad vabatahtlikud omaalgatuslikud ühendused, mis avavad oma mõjupiirkonnas ligipääsu LEADER toetustele, eesmärgiga arendada piirkonna ettevõtlust, eriti just väike- ja keskmise suurusega ettevõtlust, luua kvaliteetseid töökohti säilitades samas rahuliku ja kauni elukeskkonna ning ergutada kogukondlikke ühendusi, et iga inimene saaks olla vajalik ja väärtuslik.

Maakonnas nõustab vabaühendusi Valgamaa Arenguagentuuri MTÜde konsultant. Valgamaa Arenguagentuur kuulub maakondlike arenduskeskuste võrgustikku ja valdkondlikke tegevusi rahastab Kodanikuühiskonna Sihtkapital.